Hva er det med Midtøsten?

Det har vært mange væpnede konflikter i Midtøsten i perioden etter annen verdenskrig. Men disse konfliktene kan langt på vei forklares av de samme generelle faktorene som disponerer for konflikt andre steder i verden. Er det noe spesielt med Midtøsten? Stort sett ikke.

Håvard Strand er doktorgradsstipendiat i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo og forsker ved Senter for borgerkrigsstudier (csw) ved Institutt for fredsforskning (prif). Mirjam Sørli er cand. polit. i statsvitenskap fra Universitetet i Oslo. Hun har vært forskningsassistent ved csw og arbeider nå for Den internasjonale Røde Kors-komiteen (icrc). Nils Petter Gleditsch er forsker ved csw og professor II i statsvitenskap ved ntnu.

TEKST: Håvard Strand, Mirjam E. Sørli og
Nils Petter Gleditsch

MEDIEBILDET KAN GI inntrykk av at Midtøsten' er verdens urolige hjørne. Konflikten mellom Israel og palestinerne har satt sitt preg på avisspaltene i over femti år. I de siste tjuefem årene har regionen vært arena for den blodigste krigen i denne perioden (Iran-Irak, 1980–88), samt de to internasjonale krigene med de mest omfattende militære operasjonene og flest deltagende land (Golf-krigen 1991, Irak-invasjonen 2003). Ikke noen del av verden har høyere rustningsutgifter per innbygger. Og den internasjonale terrorismen har for tiden sitt kraftsentrum nettopp her.

Er det noe spesielt med Midtøsten? I denne artikkelen hevder vi at volden i Midtøsten i stor grad kan forklares av de samme faktorene som forklarer krig og borgerkrig andre steder i verden – spesielt fattigdom, vanstyre og "ressursenes for-

bannelse". Det som er mest spesielt med Midtøsten er kanskje at det er fødested for tre av verdens store religioner.

Vi skal først se på om det faktisk er slik at det er mer vold i Midtøsten enn andre steder. Mellom 1960 og 2003 brøt det ut 22 borgerkriger og andre interne væpnede konflikter i Midtøsten og Nord-Afrika, av ulikt omfang og varighet.² For å kunne sammenlikne på en meningsfylt måte med andre regioner, må vi korrigere for hvor mange selvstendige land det har vært i regionen til enhver tid. En slik sammenlikning gjør vi i figur 1 (se neste side), som viser sannsynligheten for at et enkelt land i regionen skal være rammet av intern væpnet konflikt. Dette bildet ville ikke ha vært vesentlig annerledes om vi også hadde tatt med mellomstatlige konflikter.

Figuren viser hyppigheten av væpnede interne konflikter i et gjennomsnittlig land i hver verdensdel hvert enkelt år i denne perioden. Landene som er inkludert i Midtøsten (MENA i figuren) er Algerie, Bahrain, Egypt, Forente arabiske emirater, Iran, Irak, Israel, Jemen, Jordan, Kuwait, Libanon, Marokko, Oman, Qatar, Saudi-Arabia, Syria, Tunis og Tyrkia. Nedre grense for at noe skal regnes som en væpnet konflikt, er satt til 25 døde i kamp i et gitt år. Figuren er gjengitt med tillatelse fra Journal of Conflict Resolution.

Figuren viser at Midtøsten har høy hyppighet av interne konflikter gjennom hele perioden. Asia ligger imidlertid enda høyere for disse 43 årene under ett og i de siste årene har konflikthyppegigheten økt i Afrika, som nå er den mest konfliktfylte verdensdelen. Midtøsten ligger høyere i årlig konflikthyppegighet enn i utbrudd av nye konflikter; jevnt over varer konfliktene i Midtøsten noe lengre enn gjennomsnittet.

Figur 1. Våpnet konflikt i ulike verdensdeler 1960– 2003. (Gjengitt med tillatelse fra Journal of Conflict Resolution.)

Men også i andre deler av verden finner vi svært langvarige konflikter. Borgerkrigen i Burma har for eksempel pågått mer eller mindre sammenhengende siden slutten av 1940-årene. Og mange av borgerkrigene i Afrika som er av noe nyere dato, kan også komme til å vise seg svært seiglivet. I Midtøsten, som andre steder, er det også mange konflikter av kort varighet. Kuppet i Syria i 1966 varte i praksis bare i noen timer. En del interne konflikter i for eksempel Iran og Irak har også vært så sporadiske at de vanskelig kan regnes som langvarige sammenhengende borgerkriger.

Så langt har vi sammenliknet konflikter uten å ta hensyn til størrelsen på disse. Ser vi på data over falne på slagmarken, finner vi to av periodens blodigste kriger i Midtøsten: Iran-Irak-krigen og Algerie-krigen. De fleste av de andre væpnede konflikten i dette området har vært mindre konflikter. Golf-krigen i 1991 var en storkrig målt etter den militære innsatsen, men

antallet falne på slagmarken har vært sterkt overdrevet. Irak-krigen som begynte i 2003 kan imidlertid endre dette bildet.

Generelle årsaker til konflikt

En væpnet konflikt har sjelden en enkelt årsak, men må forklares gjennom et omfattende sett av umiddelbare og bakenforliggende faktorer. Et skudd i Sarajevo vil bare utløse en storkrig om forholdene ellers ligger til rette for det. Vi skal derfor se på noen allmenne konfliktfaktorer, for så i neste omgang å diskutere om disse er tilstrekkelige for å forklare konflikter i Midtøsten – eller om vi må ty til mer spesielle forklaringer.

FATTIGDOM

Fremst blant forhold som fremmer utbrudd av borgerkrig er fattigdom. Det er bred enighet om at fattige land er langt mer utsatt for konflikt enn rike land. Det er imidlertid ikke like stor enighet om forklarings-

gen bak denne sammenhengen. En hovedforklaring er at fattigdom motiverer folk til opprør. De ser kamp mot urettferdighet som en måte å forbedre sin egen situasjon, samtidig som de har lite å tape. Å delta i en opprørsbevegelse er et risikofylt arbeid, men ikke så mye verre enn deres livssituasjon ellers. Andre legger større vekt på at fattige land gjerne har svake regjeringer uten noe effektivt maktapparat med monopol på voldsanvendelse. Et opprør er derfor lettere å gjennomføre i et fattig land enn i et økonomisk utviklet land med en sterk stat.

Midtøsten og Nord-Afrika er som helhet ingen fattig region. For alle landene under ett ligger nasjonalproduktet per innbygger nå omtrent på gjennomsnittet for hele verden. Men spesielt på grunn av oljeresursene er det store forskjeller mellom landene. Noen land i regionen er blant de rikeste i verden (Kuwait, Qatar), mens andre er svært fattige (Egypt, Jemen). De rikeste landene i regionen har langt færre interne konflikter enn de fattigste, her som i andre deler av verden. En spesiell side ved Midtøstens rikdom er avhengigheten av oljen. Den vender vi tilbake til.

STYRESETT

En annen generell faktor som ser ut til å disponere for indre konflikter er politisk styresett. Det er allment akseptert at politisk ustabilitet er en viktig risikofaktor. Dessuten ser det ut til at regimer som er delvis demokratiske og delvis diktatoriske opplever flere konflikter. Velfungerende demokratier tilbyr fredelige kanaler for å løse politiske motsetninger, mens sterkt autoritære stater kan undertrykke opposisjonen så effektivt at den ikke får organisert noe opprør. Begge typer stater klarer

ofte å unngå interne væpnede konflikter, om enn av ulike grunner. I halv-demokratiske land er det en motsetning mellom de demokratiske og de udemokratiske elementene som i seg selv

*Oljeland vil ofte være rammet
av det mange økonomer kaller for
“ressursenes forbannelse”.*

virker konfliktfremkallende. Slike land kan for eksempel ha valg, men regjeringen praktiserer omfattende valgjuks, noe som kan føre til voldelige opptøyer. Vi ser eksempler på dette også i Midtøsten. Det annullerte valget i Algerie i 1991 stimulerte utvilsomt borgerkrigen i de påfølgende årene. Nå er demokratiets vekstvilkår bedre i økonomiske utviklede land, og det kan diskuteres hvor stor virkningen er av politisk system om vi tar hensyn til landets velstandsnivå. Siden Midtøsten alt i alt ikke er spesielt fattig, blir det demokratiske underskuddet desto mer iøynefallende. Dette preger blant annet land som Irak og Saudi-Arabia.

GEOGRAFI

En tredje generell faktor, som ikke har unngått geriljakrigens teoretikere, er at land med mye ufremkommelig terreng har større sannsynlighet for borgerkrig. Hadde ikke begge landene vært velstående demokratier, ville for eksempel betingelsene for en langvarig borgerkrig ligge langt bedre til rette i Norge enn i Danmark. I Midtøsten og Nord-Afrika er det mange fjellrekker og vanskelig tilgjengelige områder og konfliktene følger i noen

Den konflikthylte etableringen av staten Israel og landets spesielle tilknytning til andre aktører i internasjonal politikk er spesielt for Midtøsten.

grad et slikt geografisk mønster, med kurdernes lange væpnede motstand mot sentralmakten i Bagdad som et særlig tydelig eksempel.

KULTURELL IDENTITET

En langt mer kontroversiell generell faktor er kulturell identitet. Samuel Huntingtons tese om en konfrontasjon mellom ulike sivilisasjoner plasserer spesielt de religiøse motsetninger i sentrum for konfliktbildet. Ulike etniske, religiøse og språklige grupper finner vi side om side i hele verden. I land som Sveits eller Canada lever ulike grupper i fredelig sameksistens. Det er et fåtall av land som er helt homogene i religiøs eller kulturell forstand. Men også i Midtøsten er noen land mer heterogene enn andre. I en del av disse landene, som Libanon og Irak, har det oppstått væpnede konflikter mellom ulike religiøse og etniske grupper. Disse motsetningene følger slett ikke alltid sivilisasjonsgrensene til Huntington.

Huntingtons arbeid fokuserer i stor grad

på islam. Selv om vi både i Midtøsten og andre steder (Bosnia) kan finne eksempler på væpnede konflikter mellom muslimer og kristne, er det lite belegg i forskningen for å hevde at grensen mellom islam og andre sivilisasjoner er spesielt blodig. Huntington argumenterer imidlertid med at islam ikke bare har blodige grenser, men også blodige innvoller. Spesielt har striden mellom sunnimuslimer og sjiamuslimer satt sitt preg på flere land i Midtøsten, og da særlig Irak. Korrigerer vi for styresett og økonomisk utvikling, finner vi imidlertid ikke noen systematisk tendens til at islamske land er mindre fredelige. Dersom det skulle vise seg at islam systematisk skulle svekke den økonomiske og demokratiske utviklingen, kunne det likevel tenkes at religionen hadde en indirekte virkning på konfliktnivået. Foreløpig har vi imidlertid ikke klare holdepunkter i forskningen for å hevde noe slikt.

Selv om Midtøsten er fødested for både jødedom, kristendom og islam, er det lite som tyder på at religionsmotsetninger i seg selv kan forklare de hyppigere konfliktene i Midtøsten.

NATURRESSURSER

De store oljeforekomstene i Midtøsten er en mer nærliggende forklaring. Forekomsten av lett omsettelige naturressurser har i løpet av det siste tiåret fått en prominent plass blant forklaringene av borgerkriger. Etter den kalde krigens slutt har opprørsbevegelser og regjeringer i den tredje verden ikke lenger kunnet regne med støtte fra den ene eller andre av supermaktene. For å finne en mulig erstatning kastet despoter og krigsherrer sine øyne på naturressurser som kunne gi lettvinnt fortjeneste. Mange land i Afrika, som Angola, Sierra Leone og

Liberia, bærer preg av at verdifulle naturressurser som diamanter og olje har kunnet finansiere begge partenes krigføring og bidratt til ødeleggende interne konflikter.

Midtøsten har mange store oljeeksportører med eventyrlige inntekter fra oljeproduksjon. Slike inntekter kan være en stor motivasjon for potensielle kuppemakere og opprørsledere. Oljeland vil også ofte være rammet av det mange økonomer kaller “ressursenes forbannelse”, tendensen til at land med store naturressurser har lav økonomisk vekst, mye korrupsjon,

Korrigerer vi for styresett og økonomisk utvikling, finner vi ingen tendens til at islamske land er mindre fredelige.

vanstyre og politisk ustabilitet. Men samtidig gir oljen store inntekter til regjeringen, som både kan bestikke befolkningen med velferdsgoder og lave skatter samtidig som de bygger opp et effektivt apparat for å undertrykke opposisjon. På denne bakgrunn er det kanskje ikke så underlig at vi ikke finner noen klar sammenheng mellom olje og interne konflikter.

En kunne tenke seg en indirekte sammenheng, ved at oljen skaper problemer for den øvrige økonomien og undergraver styresettet, noe som i sin tur kan skape grobunn for konflikt. Dersom regjeringens undertrykkelsesapparat skulle svikte, ville forholdene ligge til rette for borgerkrig. Mange har fryktet (eller ønsket) en slik utvikling i Saudi-Arabia. For det oljerike Irak har det imidlertid vært et større problem at landet har kommet i konflikt med

sine naboer, noe som i neste omgang har hatt negative virkninger internt. Den store betydningen av oljen i verdensøkonomien har formodentlig bidratt til at Iraks forhold til sine nabostater har fått spesiell internasjonal oppmerksomhet.

Er det noe spesielt med Midtøsten?

Den kontroversielle og konfliktfylte etableringen av staten Israel, de mange års påfølgende voldsanvendelse og Israels spesielle tilknytning til viktige aktører i internasjonal politikk er spesielt for Midtøsten. Vi inkluderte flere slike variabler i analysen, men de ga ikke noe utslag. Midtøsten er en konfliktfylt region. Men konfliktene kan langt på vei forklares av de samme faktorene som vi anvender andre steder. Geografiske faktorer kan man ikke gjøre så mye med. Men når det gjelder de øvrige konfliktfaktorene, må medisinen antakelig være den samme i Midtøsten som andre steder: økonomisk utvikling, demokratisering og lavere ensidig avhengighet av lett omsettelige råvarer.

• f •

¹ Denne artikkelen bygger i stor grad på egen forskning publisert i Mirjam E. Sørlie, Nils Petter Gleditsch & Håvard Strand, 2005. “Why is there so much conflict in the Middle East”, *Journal of Conflict Resolution* 49(1): 141– 165, Nils Petter Gleditsch, Peter Wallensteen, Mikael Eriksson, Margareta Sollenberg & Håvard Strand, 2002. “Armed conflict 1946– 2001: A new dataset”, *Journal of Peace Research* 39(5): 615– 637 og Bethany Lacina & Nils Petter Gleditsch, 2005. “Monitoring trends in global combat: A new dataset of battle deaths”, *European Journal of Population* 21(2– 3): 145– 166. For mer detaljerte data om væpnede konflikter i Midtøsten og i hele verden, se disse artiklene og nettstedet www.prio.no/cscw/armed-conflict. Vårt arbeid med disse spørsmålene er støttet av Norges forskningsråd.

² Siden grensen mellom Midtøsten og Nord-Afrika er flytende, følger vi en vanlig praksis med å slå dem sammen. Denne regionen kalles ofte MENA på engelsk, men her referer vi stort sett til den som Midtøsten.